

Dini Muhtevalı Romanlarda Tipler ve İslami Mesajın Aktarımındaki İşlevselliği

Character Types in Religious-Themed Novels and Their Function in Conveying the Islamic Message

Dr. Öğr. Üyesi İlhan YILDIZ¹, Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim HAKSEVER²

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tokat
· ilhanyildiz555@gmail.com · ORCID > 0000-0001-8530-8757

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun
· h.haksever@hotmail.com · ORCID > 0000-0002-7801-3667

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16 Ağustos/August 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 20 Ekim/October 2025

Yıl/Year: 2025 | **Sayı – Issue:** 59 | **Sayfa/Pages:** 371-397

Atıf/Cite as: Yıldız, İ., Haksever, H.İ. "Dini Muhtevalı Romanlarda Tipler ve İslami Mesajın Aktarımındaki İşlevselliği"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 59, Aralık 2025: 371-397.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: İlhan YILDIZ

Yazar Notu/ Author Note: "Bu makale, İlhan Yıldız tarafından hazırlanan "2000 Sonrası Dini Muhtevalı Türk Romanları Bağlamında İslami Roman Teorisi" adlı doktora tezinin dördüncü bölümündeki "şahıs kadrosu" başlıklı kısımdan üretilmiştir.

DİNÎ MUHTEVALI ROMANLARDA TİPLER VE İSLÂMÎ MESAJIN AKTARIMINDAKİ İŞLEVSELLİĞİ

ÖZ

Dinî muhtevalı romanlarda İslâmî mesaj belli başlı tipler üzerinden verilir. Bu tipler, İslâmî mesajın herhangi bir şüpheye mahal bırakmaksızın doğrudan aktarımını sağlamak üzere işlevsel olarak kullanılırlar. Birçok romanda aynı tiplerin kullanılması, bu tiplerin öngörülebilir eylemlerde bulunması, basmakalıp duygu ve düşüncelere sahip olması İslâmî mesajın aktarılmasında sorun teşkil eder. Dinî muhtevalı romanlarda yer alan tiplerin incelenmesi, mesajın aktarımında ortaya çıkan sorunların tespiti ve çözümünü bağlamında önem arz eder. Bu çalışma, dinî muhtevalı romanlarda yer alan tipleri ve bu tiplerin İslâmî mesajın aktarımındaki işlevselliğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Buna göre söz konusu tipler 6 başlık altında toplanmaktadır: idealize edilmiş Müslüman tipi, hidayete erenler, kerameti kendinden menkul dindar tipi, kadınlar, mazlum ve mağdur tip, iyiler ve kötüler. Bu tiplerin romanlarda benzer özellikleri ve rolleri vardır. Tipler, verilen rollerin dışına çıkmazlar ve İslâmî mesajın aktarılmasında kendilerinden beklenmeyen herhangi bir eylemin ve durumun parçası olmazlar. Dinî muhtevalı romanlarda sıklıkla karşılaşılan bu tiplerin inandırıcılıktan uzak olması, İslâmî mesajın aktarılmasında engel teşkil eder. Bu durum, eserin amacına ulaşamamasına neden olmaktadır. Çalışmada, altı başlıkta ele alınan tipler, romanlardan hareketle değerlendirilmekte ve işlevsellikleri bakımından olumlu ya da olumsuz etkileriyle birlikte yorumlanmaktadır. Böylece edebiyat sahasında İslâmî bir mesaj verebilmenin imkân ve şartlarının sınırlarını tayin etmek mümkün hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Edebiyatı, Roman, Kurgu, Tip, İslâmî Mesaj.

CHARACTER TYPES IN RELIGIOUS-THEMED NOVELS AND THEIR FUNCTION IN CONVEYING THE ISLAMIC MESSAGE

ABSTRACT

In religious-themed novels, the Islamic message is conveyed through certain types. These types are used functionally to ensure the direct transmission of the Islamic message without any ambiguity. The use of the same types in many novels, their predictable actions, and their stereotypical emotions and thoughts pose problems in conveying the Islamic message. Examining the types in religious-themed novels is important in identifying and solving problems that arise in conveying the message. This study aims to identify the types found in religious-themed novels

and the functionality of these types in conveying the Islamic message. Accordingly, these types are categorized under six headings: the idealized Muslim type, the guided, the self-proclaimed pious type, women, the oppressed and victimized type, and the good and the bad. These types have similar characteristics and roles in the novels. The characters do not stray from their assigned roles and refrain from participating in any actions or situations that are not expected of them in conveying the Islamic message. The lack of credibility of these characters, frequently encountered in religious-themed novels, poses an obstacle to conveying the Islamic message. This situation prevents the work from achieving its intended purpose. In this study, the characters discussed under six headings are evaluated based on the novels and interpreted in terms of their functionality, including their positive and negative effects. Thus, it becomes possible to define the limits of the possibilities and conditions for conveying an Islamic message in the literary field.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Novel, Fiction, Character Type, Islamic Message.

GİRİŞ

Dinî muhtevalı romanlar, İslam dininin hoş görmediği bir durumu tartışarak İslam'ın teklif ettiği bir düzene/sonuca ulaştırma çabasının ürünleri olarak okunabilir. Birçok dinî muhtevalı romanda aynı düşünceleri yansıtmak üzere kurgulanmış tipler, İslâmî mesajın aktarılmasında işlevsel olarak kullanılır. İslam'ın muhatabı insan olduğu için mesaj, roman kişileri üzerinden verilir.

Dinî muhtevalı romanlarda kişilerin okuyucuya sunulma biçimleri, karakterleri, fikirleri, olaylar karşısındaki tercihleri, tutumları ve değerlendirmeleri İslâmî mesajın aktarılmasında rol oynar. Mesajın herhangi bir tereddüde mahal verilmeksizin okuyucuya aktarılması için seçilmiş belli başlı tipler dinî muhtevalı birçok romanda aynı nitelikleri ve görevleri üstlenmiş olarak yer alırlar. Böylece ortaya karakter özelliği taşımayan tipler kadrosu çıkar. Dinî muhtevalı romanları, klişeleşmiş tipler üzerinden okumak ve İslâmî mesajın aktarılmasında bu tiplerin işlevselliğini tartışmak, söz konusu romanlarda İslâmî bakış açısının belirlenmesinde önem arz eder.

Bu makalede, dinî muhtevalı romanlarda İslâmî mesajın okuyucuya aktarımında işlevsel olarak kullanılan tipler üzerinde durulmaktadır. Tip nitelikleri taşımayan ve İslâmî mesajın aktarımında rol oynamayan roman kişileri çalışmaya dahil edilmemiştir. Dinî bir anlatıdan beslenen ve din büyüklerinden bahseden romanlardaki şahıs kadrosu da çalışmanın sınırları dışındadır. Zira gerçekte yaşadığı, hangi olayda nasıl tepki verdiği bilinen bu kişiler, aynı karakter özelliklerine sahip

olsalar da “tip” değillerdir. Tip özellikleri taşımadıkları için konusunu İslam tarihinden seçen romanlar çalışma kapsamının dışında tutulmaktadır.

Adem Gürbüz, İslâmî romanlardaki tipleri 5 başlık altında değerlendirmektedir. Bunlar “tebliğci tip, hidayete eren tip, yanlış Batılılaşmış dejenere tip, yakışıklı/güzel Müslüman tipi, dinden uzaklaştıran öğretmen tipi”dir.^[1] Bu sınıflandırmaların birtakım eksiklikler barındırdığını söylemek gerekmektedir. Tasnifte bahsi geçen “tebliğci tip”, çoğunlukla yakışıklı/güzel Müslüman tipi ile aynıdır ve bizim çalışmamızda “idealize edilmiş Müslüman tipi” ifadesiyle karşılanacaktır. Yakışıklılık ve güzellik bu tipin sadece bir özelliğidir. Adlandırma, bu tipin diğer özelliklerini yansıtmamaktadır. “Yanlış Batılılaşmış dejenere tip”, bazı romanlarda sonradan hidayete eren kişileri karşılamakta, bazı romanlarda ise sadece kötülük yapmak üzere kurgulanmaktadır. Bu tip, çalışmamızda “hidayete erenler” ve “kötüler” başlıkları altında ele alınacaktır. “Dinden uzaklaştıran öğretmen tipi” ise kapsayıcı bir adlandırma değildir. Örnekleri olmakla birlikte dinden uzaklaştırma görevi, romanlarda yalnızca öğretmenlere verilmez. Romanlarda dinden uzaklaştırma görevinin mesleğe bakılmaksızın birçok farklı özellikleri barındıran kişilere verildiği görülmektedir. Dinden uzaklaştıran kişi bazen anne-baba bile olabilmektedir. Romanlarda “kötülük” yapmak üzere kurgulandığı görülen bu tip, çalışmamızda “kötüler” başlığı altında değerlendirilecektir.

Dinî muhtevalı romanlarda Gürbüz’ün tasnifinin dışında kalan tipler de bulunmaktadır. Dolayısıyla Gürbüz’ün sınıflandırmasının kapsayıcı olmadığını söylemek gerekmektedir. Makalemizde, dinî muhtevalı romanlarda İslâmî mesajın aktarılmasında rol oynayan ve birçok romanda aynı ya da benzer özellikleri haiz durumda bulunan tipler incelenmeye gayret edilmekte, bu tiplerin İslâmî mesajın aktarımındaki işlevsellikleri, olumlu katkıları ve olumsuzluğa yol açan nitelikleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda dinî muhtevalı romanlarda yer alan tipler genellikle sosyolojik açıdan ele alınmışlardır. Ahmet Sait Akçay’ın *Bellekteki Huriler*^[2], Kenan Çayır’ın *Türkiye’de İslâmcılık ve İslâmî Edebiyat–Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara*^[3], Elifhan Köse’nin *Sessizliği Söylemek–Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*^[4], Hüseyin Çil’in *Bedeni Kur-*

[1] Adem Gürbüz, *Türk Edebiyatında İslâmî Romanlar*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara, 2019, s. 156-236.

[2] Ahmet Sait Akçay, *Bellekteki Huriler–İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış*, (İstanbul: Okur Kitaplığı–Metamorfoz Yayıncılık, 2012).

[3] Kenan Çayır, *Türkiye’de İslâmcılık ve İslâmî Edebiyat–Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005).

[4] Elifhan Köse, *Sessizliği Söylemek–Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

gulamak^[5] adlı çalışmalarında dinî muhtevalı ilk romanlardan günümüze, kişilerin ait olduğu sosyo-ekonomik çevre üzerinde durulur. Buna göre belli mekânlar, belirli sosyal çevrelerin yansımaları olarak kullanılmış, roman kişileri de -özellikle kadınlar- bu çevreye ait hususiyetlerin yansıtıcısı olarak kurgulanmışlardır. Tarihi süreç içerisinde roman kişilerinin din ve modern dünya bağlamındaki değişimi bu çalışmaların odaklandığı konular arasındadır. Roman yazarlarının dinî mesajı aktarırken takındığı tavır kadınlar üzerinden detaylı şekilde ele alınır. Kadının kılık kıyafetindeki değişimlerin zamana bağlı olarak yoruma tabi tutulduğu çalışmalarda roman kişileri sosyolojik değişimin temsilini üstlenmişlerdir. Bu çalışmalarda roman kişileri, sosyolojik gerçekliğin ispatı olarak kullanılmışlardır. Burada sorun, bu kişilerin birer roman kişisi olarak işlevselliğinin göz ardı edilmesinde ya da sosyolojik gerçeklik karşısında geri planda bırakılmasındadır.

Çalışmamız, söz konusu incelemelerde de yer alan roman kişilerini, İslâmî mesajın aktarılmasında işlevsel olarak kullanılan tipler olarak değerlendirmekte ve roman sanatının kurgusalılığı bağlamında ele almaktadır. Böylece sosyolojik bir gerçekliğin değil, edebî bir metnin çözümlenmesinde ve yorumlanmasında bu tiplerin rolü belirlenebilecektir. Bu rol belirlendikten sonra, tiplerin İslâmî mesajın aktarılmasında olumlu ya da olumsuz etkileri görülebilecektir. Bu sayede, destekleyici çalışmalarla birlikte, İslâmî mesajın aktarılmasında edebî metnin nasıl kurgulanması gerektiğine ve romandaki tiplerin nasıl işlevsel hale getirilebileceğine müteallik çıkarımlar yapılabilecektir.

Bu makalede, akademik metinlerde ve dinî romanlar üzerine yapılan incelemelerde sıklıkla yararlanılan romanlar üzerinde durulmaktadır. Hidayet romanları yazmakla maruf Halit Ertuğrul, Hekimoğlu İsmail, Emine Şenlikoğlu, Ahmed Günbay Yıldız, Şule Yüksel Şenler ve Elif Veske Çetintaş'ın romanları, İslâmî mesajın aktarılmasında belirleyici rolleri üstlenen tiplerin yer aldığı eserlerdir. Çalışmamızda bu eserler tiplerin belirlenmesinde temel teşkil etmektedirler. Kişilerin dinle kurduğu ilişkiye odaklanan romanlar da çalışmamızda kullanılmaktadır. Bu romanlar arasında, Sadık Yalsızuçanlar, Yıldız Ramazanoğlu, Güray Süngü, İskender Pala, Ali Haydar Haksal, Sibel Eraslan ve Cihan Aktaş gibi yazarların kaleminden çıkmış eserler bulunmaktadır.

Romanlardan hareketle İslâmî mesajın aktarılmasında etkin rol üstlenen 6 tip belirlenmiştir: İdealize edilmiş Müslüman tipi, hidayete erenler, kerameti kendinden menkul dindar tipi, kadınlar, mazlum ve mağdur tip, iyiler ve kötüler. Mezkur tipler çalışmamızda birer başlık olarak kullanılmaktadır. Her romanda yer alması mümkün olan kadınlar, mazlum ve mağdur tip, iyiler ve kötüler İslâmî mesajın aktarılmasındaki işlevselliği göz önünde bulundurularak değerlendirilmekte, sadece dinî muhtevalı romanlara özgü yönleri doğrultusunda ele alınmaktadır.

[5] Hüseyin Çil, *Bedeni Kurgulamak*, (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017).

İdealize edilmiş Müslüman tipi, hidayete erenler ve kerameti kendinden menkul dindar tipi dinî muhtevalı romanlara özgü tiplerdir ve kendilerine mahsus nitelikleri haizdir. Makalede, mezkur tiplerin belirleyici özellikleri romanlardan hareketle tespit edilmekte, bu tiplerin dinî muhtevanın işleyişine olumlu ya da olumsuz etkileri üzerinde durulmakta, İslâmî mesajın aktarılmasındaki işlevsellikleri irdelenmeye çalışılmaktadır.

1. TİPLER

1.1. İdealize Edilmiş Müslüman Tipi

Dinî muhtevalı romanlarda en çok kullanılan tip “idealize edilmiş Müslüman tipi”dir. Çoğunlukla romanın başkışısı olarak kurgulanan bu tip, hayatı algılama biçimi, davranışları, hisleri, dindarlığı, ahlakı, düşünceleri ve yaşayış tarzı ile romandaki diğer kişiler için rol modelidir.

İdealize edilmiş Müslüman tipi hemen hemen her konuda her şeyi bilir ve bildiklerini en doğru şekilde uygular. Romanda herkesin dikkatini çekecek kadar ruhî olgunluğa ve herkesin beğenisini kazanacak kadar fizikî güzelliğe/yakışıklılığa sahiptir. Her konuda mükemmel olan bu tip insanları doğruya sevk eden kılavuz niteliğindedir. Bir tarikata bağlı olmasa da insanları irşad eden mürşit konumundadır.

Türk romanında, ilk örneklerin verildiği dönemden bugüne, İslam’ın hoş görmediği bir yaşam şeklinin ve ahlak anlayışının karşısında “İslam ahlakını ve dinini temsil eden ideal tipler yer almış[ır]”^[6]. Bu tipler ahlâkî ve dinî açıdan oldukları kadar fiziken de mükemmellerdir.^[7] İdealize edilmiş Müslüman tipinde eksiklik yoktur. Bu tip, yanlışla düşmez ve hata yapmaz. Her konuda en iyi odur. Birçok mücadeleye girer ve sonunda mutlaka kazanır. Galibiyet, idealize edilmiş Müslüman tipi için sürpriz değildir. Aksine, bu galibiyet sayesinde “ideallik” ispatlanmış olur. Her mücadelesinden zaferle ayrılması, söz konusu tipin seçilmiş, sevilmiş veya korunmakta olan bir kul hüviyetine sahip olduğu anlamına gelir.

İslam’ın modern dünyada da yaşanabileceğini göstermek üzere kurgulanmış roman kişinin her türlü kusurdan arındırılarak sunulması idealize edilmiş Müslüman tipinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Roman kişinin dinî açıdan idealize edilmesi, onu kutsanmış bir mertebeye eriştirerek insanî sıfatlardan ve zaafardan arındırılmış bir tipe dönüştürür. Mısır’da dinî muhtevalı roman örnekleri veren Necip el-Keylânî İslam’ı temsil edecek roman kişinin zaafardan, eksiklik-

^[6] Sema Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, (Ankara: Hece Yayınları, 2016), 72.

^[7] Yaşar Şenler, *Türk Romanında Reformist Tipler*, (Konya: Palet Yayınları, 2009), 157-159. Hüseyin Çil buna “bedenselleşmiş bilinç” adını vermektedir. Bkz. Çil, *Bedeni Kurgulamak*, 138.

lerden ve bayağı sıfatlardan arınmış olması gerektiğini belirtir^[8]. Kusursuzluk, bu tipin sıradan insan olma niteliğini ortadan kaldırır. Böylece her söylediği derin anlamlar taşıyan, her konuda örnek teşkil eden, mükemmel bir insan tipi ortaya çıkar.

Bir Gönül Mücadelesi'nin başkışisi Maksimilyan, idealize edilmiş Müslüman tipi olarak “haklıya haklı, haksıza haksızın demek benim insani özelliğimdir”^[9] dediğinde doğru söylüyordur. Hiçbir gerekçe, Maksimilyan'ı bu sözün içeriğine uymayan bir duruma düşürmez. Maksimilyan, bütün sınamalardan başarıyla geçer ve söylediğinin arkasında durur.

İdealize edilmiş Müslüman tipi, çoğunlukla romanda ilk görüldüğü yerde tanıtılır. Bu tanıtımda tipin mükemmelliğini vurgulayacak ifadeler yer verilir:

Maksimilyan bilim teknik ve dinî bilgiler üzerine yayınlar okur. Aile efradınca çok sevilen ve sayılan kişiliktir o.

Kuyudaki sudan elektrik üretmiş, fakat kimse ilgilenmeyince mucit olmanın Türkiye’de pek önemi olmadığı yargısıyla o işleri bırakmıştır. Sözüne sadıktır Maksimilyan. Keyfi olarak sözünde durmayanlarla arkadaşlık yapamayan bir karaktere sahip Maksimilyan'ın ‘hassasım’ dediği değerleri vardır.

Çevresinde, şakacı, namuslu ve bilgin bir genç olarak bilinir. Atletik yapılı olmaya çok önem veren Maksimilyan...^[10]

Bu satırlardan anlaşılacağı üzere Maksimilyan hem dindadır hem de bilim ve teknik konularında süreli yayınları takip edecek kadar ilgili ve elektrik üretebilecek kadar bilgilidir. Mucit olmamasının sebebi gene kendisidir. Türkiye’de yapılan icatlara değer verilmediğini düşündüğü için mucit olmaktan vazgeçmiştir. Sözüne sadıktır. “Hassas” değerleri vardır. Çevresinde çok sevilir. “Şakacı, namuslu ve bilgin bir genç olarak” bilinmektedir. Üstelik atletik yapılı olmayı da çok önemser.

Bu ifadeler, herkes tarafından sevilme potansiyeli taşıyan ideal bir karakter kurma çabasının örneği olarak okunabilir. Maksimilyan, romanda dindar kahraman görmek isteyenler için dinî yayınlar okuyan sözünün eri, namuslu bir kişidir. Sadakate önem verenler için sadıktır. Fizikî güzellik arayanlar için atletik yapıldır. Bilime meraklı olan okurlar için mucittir. Başka bir deyişle her konuda mükemmeldir.

“Şakacı, bilgin, namuslu, atletik” gibi ilk bakışta ilgisi kurulmadan verilen sıfatların yan yana zikredilmesi; bilimsel ve dinî yayınları takip etmesi ile aile-

[8] Necip el-Keylâni, *İslâmî Edebiyata Giriş*, (İstanbul: Risale Yayınları, 1988), 51-60.

[9] Emine Şenlikoğlu, *Bir Gönül Mücadelesi*, (İstanbul: Mektup Yayınları, 2014), 129.

[10] Şenlikoğlu, *Bir Gönül Mücadelesi*, 22.

si tarafından sevilen bir “kişilik” olması bilgisinin bir arada verilmesi; elektrik üreten bir mucit olmasıyla sözüne sadık olmasının herhangi bir bağlantı kurulmaksızın bir arada dile getirilmesi; bütün olumlu özelliklerin tek kişide bulunması bir tarafa, roman kişisini gerçekçilikten uzaklaştırarak yapmacık bir kahramana dönüştürmektedir. Bu özellikleri doğrulayacak olay örgüsünün yerine, kahramanın sadece söylem boyutunda tanıtılması, romanda yaşanacak olaylar sırasında kahramanın anlatıcı/yazar tarafından kollandığı/kollanacağı düşüncesine neden olmaktadır. İleride birçok kişiyi irşat edecek olan kahraman, belki de bütün iyi ve doğru eylemlerini yazarın kayırması sayesinde gerçekleştirmiştir. Bu potansiyel, idealize edilmiş Müslüman tipinin inandırıcılığının ve buna bağlı olarak eserin İslâmî mesajının etkisini azaltmaktadır.

Maksimilyan’ın yerini İskender Pala’nın *Abum Rabum*^[11] romanında Selim karakteri alır. Selim de Maksimilyan gibi mükemmeldir. Ahlakı, dindarlığı, dürüstlüğü, iyiliği ve cesareti ile örnek bir Müslümandır. Dinler Tarihi alanında üniversite hocası olan Selim, Papaz’la giriştiği din tartışmasında galebe çalacak kadar bilgili, birçok gizemli olayın iç yüzünü kavrayacak kadar dikkatli ve planlı, Zara’yı çatışmadan kurtaracak kadar cesurdur. Selim, roman sahnesine ilk çıktığı anda şu ifadelerle tanıtılır:

Selim adının hemen her özelliğini taşıyordu. Ahlaklı, doğru, dürüst, tehlikesiz ve iyi niyetliydi. Tanıdıkları, kendisine dokunaklı bir hikaye anlatan herkes için cüzdanını boşaltmaya hazır olduğunu söylerdi. Selim olmak, kalbine, aklına ve zevkine bir anlayış gibi sinmişti.^[12]

Bu ifadelerden sonra Selim’in eğitim hayatındaki başarılarından, İslâmî bir çizgide yaşadığı hayatından, entelektüel kimliğinden bahsedilir. Böylece okuyucunun Selim’i kısa süre içinde tanıması, onunla özdeşleşmesi ve ileride verilecek olan İslâmî mesajı kabul etmesi sağlanır.

İdealize edilmiş Müslüman tipine yüklenen mükemmellik, İslâmî mesajı eksiksiz bir şekilde aktarma endişesine bağlı olarak yazarın metne müdahale etmesine zemin hazırlamaktadır. İslâmî mesaj kaygısı, yazarları “açık” hale getirir. Okuyucuyu açık bir şekilde yönlendirmeye ve mesajın doğrudan kabul edilmesine çalışan, bunun için de metne müteallik izahatta bulunan “açık anlatıcı”ya^[13], dinî muhtevalı romanlarda sıklıkla rastlanır. Bu anlatıcılar, olaylar ve kişiler hakkında net fikirlere sahiptir. Anlatıcı, Mustafa Kutlu’nun *Yoksulluk İçimizde* adlı uzun hikâyesinde olduğu gibi doğrudan metne girerek kahramana nasihatle bulunabilir^[14]. *Kalbe Düşen Sızı*’da olduğu gibi, aynı eylemi gerçekleştiren roman kişileri

[11] İskender Pala, *Abum Rabum*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017).

[12] Pala, *Abum Rabum*, 26.

[13] Manfred Jahn, *Anlatıbilim*, çev. Bahar Dervişcemaloğlu, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 62.

[14] Mustafa Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 25-31.

hakkında müspet ve menfi olmak üzere farklı yorumlarda bulunabilir.^[15] Yorumun kişiye bağlı olarak değişmesi, anlatıcının taraflı ve yanlış bir tutum sergileyebileceği anlamına gelmektedir. Yanlış tutum, yorumun kendisinde değil, anlatılan olayla ilişkisindedir. Başka bir deyişle, yanlışlık, anlatılan olayla yorum arasında, o yorumu gerektirecek bir bağ kurulamamasındadır. Buna “normatif güvenilmezlik”^[16] denir ve mesaj verme endişesine bağlı olarak dinî muhtevalı romanlarda rastlanır.

İdealize edilmiş Müslüman tipine hayranlık besleyen ve okuyucudan da hayran olmasını isteyen her şeyi bilen anlatıcının taraflı tutumu “normatif güvenilmezlik” örneği olarak değerlendirilebilir. *Kalbe Düşen Sızı*’da başlangıçta seküler bir hayat yaşayan ancak zamanla dine yönelerek idealize edilmiş Müslüman tipine dönüşen Zülal’in her fırsatta övgüye mazhar olması, herkes hata yaparken sadece Zülal’in doğru kararlar vermesi buna örnektir. Romanın başında Zülal’e dinî bilgiler veren yardımcı kişiler bile Zülal’in ideal Müslüman tipine dönüşmesinin ardından hata yapmaya başlarlar. Zülal’in yorumlanmasındaki sorun, Zülal dışındaki herkesin kötülenmesinden kaynaklanır. Zülal’i iyi gösterebilme endişesi, diğer kahramanların kötülenmesine yol açmıştır. Amaç Zülal’i övmektir, ortaya çıkan sonuç ise diğer kişilerin kötülenmesidir.

Normatif güvenilmezliğe neden olan bu durum, metne müdahale eden yazarın söylemek istedikleri ile eserin söyledikleri arasında uyumsuzluk doğurur. Söz konusu İslâmî mesaj verme niyetindeki romanlar olunca, okur “güvenilmez anlatıcı”^[17] karşısında farklı tutum sergileyebilir. Anlatıcının güvenilmezliği, İslâmî mesajın aktarımında problem teşkil eder. Okur, güvenilmez bulduğu anlatıcının söylemine iştirak etmez. Bu da İslâmî mesajın aktarılamamasına, dolayısıyla metnin başarısız olmasına yol açar.

İdealize edilmiş Müslüman tipinin yalnız anlatıcı değil, roman kişileri tarafından sunumu da problem arz edebilir. Elif Şafak’ın *Aşk*^[18] romanında Aziz, romanın başkışısı Ella tarafından idealize edilir. Ella, güvenilmez anlatıcı örneğinde olduğu gibi, güvenilmez kişilik özelliklerini taşıyan bir roman kişisidir. Ella’nın idealize ettiği Aziz İslâmî açıdan sorunlu eylemlerde bulunmaktadır. Aziz, evli ve çocuklu bir kadın olan Ella ile aşk yaşar. Ella, idealize ettiği Aziz sayesinde Mesnevi okumaya başlar ancak bir yandan da eşini aldatır. Böylece idealize eden ve edilen kişiler İslâmî açıdan sorunlu eylemlerde bulunmuş olur. Bu durum dinî muhtevalı olmasına karşın İslâmî bakış açısıyla kaleme alınmamış romanlarda da idealize edilmiş Müslüman tipinin bulunduğunu göstermektedir. İdealize eden

[15] Elif Veske Çetintaş, *Kalbe Düşen Sızı -Zülal’in Hikâyesi*, (İstanbul: Eşik Yayınları, 2019), 37.

[16] Jahn, *Anlatıbilim*, 116.

[17] Bkz. Wayne Booth, *Kurmacanın Retoriği*, çev. Bülent O. Doğan, (İstanbul: Metis Eleştiri, 2012), 225-254.

[18] Elif Şafak, *Aşk*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2009).

ve edilenin İslâmî açıdan sakıncalı eylemleri, idealize edilmiş Müslüman tipinin “ideal” olma özelliğini ortadan kaldırır.

İdealize edilmiş Müslüman tipinin, İslâmîyetin kabulünden önceki “alp” tipi ile İslâmî dönemin “ermiş (velî)” tipinin birleşmesinden oluşan “gazi” ya da “alperen” tipinin^[19] modern hayattaki temsilcisi olduğunu söylemek mümkündür. Bazı romanlarda başkişilerin doğumunda, hayatında ve ölümünde yaşanan olağanüstü haller, bu kişilerin “alperen” tipinin yansıması olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. İdealize edilmiş Müslüman tipi düşmanla muharebe etmez. Onun savaşı kendi içinde, modern dünyanın getirdikleriyle. Nefsiyle mücadele eder ve daima kazanır. Topluma örnek teşkil eder. İnsanları irşat eder ve tebliğ faaliyetlerinde bulunur. İdealize edilmiş Müslüman tipi, romanda okuyucunun özdeşleşmesi için kurgulanmış, İslâmî değerlerin yansıtıcısı bir rol modelidir.

Benzerliklerinin yanı sıra, idealize edilmiş Müslüman tipini “veli tipi”nden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. İdealize edilmiş Müslüman tipinin siyasi otorite karşısında bir üstünlüğü, müspet ya da menfi bir tavrı yoktur. Veli tipinin sosyal tabakadaki ve maddi otorite karşısındaki üstünlüğü, idealize edilmiş Müslüman tipinde söz konusu değildir. Aksine, idealize edilmiş Müslüman tipi çoğu zaman toplum tarafından dışlanır ve maddi otorite tarafından zarara uğratılır, mağdur edilir. Dinî muhtevalı romanlarda İslâmî olanın sözcüsü ve yansıtıcısı konumundaki idealize edilmiş Müslüman tipi mağduriyet yaşamasına rağmen hakikati söylemekte ve İslâmî bir hayat yaşamaktaki ısrarı dolayısıyla Türk edebiyatında yeni bir tiptir. Bu tip, veliler gibi keramet göstermez. Gazi tipinde olduğu gibi muharebe kahramanlığı yapmak zorunda değildir. Karakteri ve yaşam şekli, kahraman olması için yeterlidir. Yine de veli tipinin modern dünyadaki yansıması şeklinde tasarlandığını söylemek mümkündür.

İdealize edilmiş Müslüman tipi, Hilmi Yavuz’un tabiriyle “verilmiş”^[20] bir tiptir. Sahneye ilk çıktıkları andan itibaren her konuda doğruları yapacağı, asla yanlış düşmeyeceği sezdirilir. Böylece okuyucuya, tipin idealize olma serüveni değil, idealize olmuş hali gösterilir. Bazı romanlarda ise idealize edilmiş Müslüman tipinin idealize olma serüvenine de yer verilir. Bu romanlarda kişilerin hidayete ermeden önceki halleri de gözler önüne serilir.

1.2. Hidayete Erenler

Dinî muhtevalı romanlarda İslam’a yönelme iki şekilde tezahür eder. Birincisi, gayrimüslim roman kişisi yaşadığı olaylar neticesinde Müslüman olmaya karar verir ve ihtida eder. İkincisi, seküler bir hayat süren başkişi çeşitli olayların ar-

[19] Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 95.

[20] Hilmi Yavuz, *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1977), 113-114.

dından İslâmî bir hayat sürmeye başlar. İkincisinde din değiştirme yoktur, onun yerine dine yönelme vardır. Bu dinî değişimleri tecrübe eden roman kişilerini “hidayete erenler” başlığı altında ele almak mümkündür.

Değişim ve yeni bir kimlik oluşumu anlatılsa dahi bu romanları “oluşum romanı (bildungsroman)”^[21] kategorisine koymak doğru değildir. Zira dinî muhtevalı romanlarda ihtida edecek ya da dine yönelecek roman kişinin yaşayacağı bu değişim önceden sezdirilir ya da açıkça söylenir. Kahramanın tercihlerinde kendisini trajik bir durumun içine sokacak, karar vermekte zorlayacak ya da okuyucuyu şaşırtacak değişimler yer almaz. İdealize edilmiş Müslüman tipi örneğinde olduğu gibi, okuyucu, dine yönelecek kişinin ne yapacağını, nasıl davranacağını önceden kestirebilir. Düşünceleri, eylemleri ve karakteri önceden belirlendiği ve okuyucuya aktarıldığı için dine yönelen roman kişileri bir tip olmanın ötesine geçemez.

Hidayet edecek roman kişisi, idealize edilmiş Müslüman tipi gibi, bir yönüyle koruma altındadır. Hidayete ermeden ya da dine yönelmeden önce herhangi bir hataya karışmasına müsaade edilmez. Özünde daima iyidir ve hata yaptıysa bile gerçek suçlu başkalarıdır. Onu idealize edilmiş Müslüman tipinden ayıran şey, hidayet etmeden önceki hayatının da okuyucuya aktarılmasıdır.

Mühtedi tipin en belirgin örneği Halit Ertuğrul’un *Kendini Arayan Adam*^[22] adlı romanında “O Adam” diye isimlendirilen kişidir. Hidayete erdikten sonra adının Salih Gökkaya olduğu söylenir. Hidayet, roman boyunca adı söylenmeyen “O Adam”a gerçek bir kimlik ve isim kazandırmıştır. “O Adam” roman boyunca idealize edilmiş Müslüman tipi olan anlatıcı-kahramanla dinî tartışmalara girer. Komünizmi ve ateizmi savunan “O Adam” romanın sonunda anlatıcı-kahramanın söyledikleri karşısında aciz kalır ve iman eder. “O Adam”ın ihtidasında Said-i Nursi’nin risalelerinin tesiri büyüktür. İhtida ettikten sonra “O Adam” komünizme karşı çıkmaya ve dine hizmet etmeye başlayarak idealize edilmiş Müslüman tipine bürünür. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi, “O Adam”ın iman etmeden önceki hayatına dair kötü bir söz söylenmemesidir. Ateizm ve komünizm kötülenirken bunları savunan “O Adam” sonradan hidayet edeceği için kötülenmez. Bu durum, hidayet romanlarının genelinde böyledir.

Leyla Yokuşu^[23]’nda Hristiyan adetleriyle yetiştirilen Tarık da “O Adam” gibi İslam’a aykırı bir söylemin parçası olarak gösterilmez. Aksine, sorduğu sorular sayesinde anlatıcının ve kahramanların İslâmî bilgiler aktarmasına zemin hazırlar. Böylece hidayetten önce ve sonra aynı karakter özelliklerini yansıtabilir. Peygam-

[21] Ömer Faruk Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018).

[22] Halit Ertuğrul, *Kendini Arayan Adam*, (Ankara: Nesil Yayınları, 2018).

[23] Ahmet Günbay Yıldız, *Leyla Yokuşu*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019).

ber sünnetiyle doğması, hidayetın kurgusal hazırlığı niteliğindedir. Kahraman, sıradışı bir durumla dünyaya getirilir ve iman edişinin manevi boyutu gösterilmiş olur.

Aysel^[24] romanında ateist, komünist ve Marksist bir kişi olarak yatağa düşen Aysel, Nur cemaatine mensup kişilerin iyilikleri sayesinde iman eder. İmanından sonra manevi açıdan ulvi makamlara erişir. Buradaki problem, hidayet anı ve sonrasının romanda dar bir hacim kaplamasıdır. Hidayet, romanın sonunda küçük bir yer kaplar. Asıl anlatılan Aysel'in çektiği acılar ve sıkıntılardır.

Benzer durum, Hekimoğlu İsmail'in *Sibel*^[25] romanında da mevcuttur. Sibel, seküler yaşamı savunan derneklerde aktif rol alan bir ateist olarak tanıtılır. Yaşlanıp rahatsızlanınca dindar oğlunun yanına yerleşir. Başlangıçta anlaşılamadığı oğlunun telkinleriyle Müslüman olur. Bu romanda da kahramanın yaşadığı acılar ve çektiği sıkıntılar ön plandadır.

Fatma Barbarosoğlu hidayet anlarının asıl başlangıç noktaları olması gerektiği kanaatindedir. Üzerinde durulması gereken konu, kişinin hidayete erdikten sonra, modern hayata karşı verdiği mücadele olmalıdır.^[26] Zira Allah'ın verdiği hayatı, Allah'ın rızasını kazanmak üzere sürdürmek hidayete ermiş kişinin vazifesidir.^[27] İstisnaları olmakla birlikte, dinî muhtevalı romanlarda hidayete eren kişilerin hidayetten sonraki durumları anlatılmaz. Amaç, İslam'a davet etmektir ve hidayet gerçekleştiğinde amaca ulaşılmış, anlatının sonuna gelinmiştir. Bu, Rene Girard'ın "arzulayan özne, nesneyi eline geçirdiğinde yalnızca boşluğu kucakladığını görür"^[28] cümlesini akla getirmektedir. Yazar, İslâmî mesajı aktardıktan sonra çekilir. Bu bir nevi boşluk oluşturmaktır. Mesajın verilmesi, amaca ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Hidayet sonrasına dair olumlu ipuçları verilerek roman bitirilir. Hidayete eren kişinin, gerçek hayatta karşılaşılabileceği sorunlarla mücadele edebilmek için ne yaptığı, nasıl eylemlerde bulunduğu tartışılmaz. Hidayet, sonrasını gerektirmeyecek kadar önemli bir amaç olarak görülmektedir.

İdealize edilmiş Müslüman tipi anlatılırken vurgulandığı üzere, hidayet sonrasına ilişkin yaşanması muhtemel durumları ele alan romanlarda kişiler anlatıcının ve diğer kahramanların koruması altındadır. Bu durum, roman kişinin inandırıcılığına zarar vermektedir. Roman kişinin ihtidasının ya da ideal Müslüman oluşunun birinci tekil ağızdan anlatılması kerameti kendinden menkul dindar tipinin doğmasına neden olmaktadır.

[24] Halit Ertuğrul, *Aysel*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2021).

[25] Hekimoğlu İsmail, *Sibel*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014).

[26] Fatma Barbarosoğlu, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, (İstanbul: Profil Yayınları, 2015), 85.

[27] Rasim Özdenören, *Müslümanca Yaşamak*, (İstanbul: İz Yayınları, 2013), 118-121.

[28] Rene Girard, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, çev. Arzu Etensel İldem, (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 148.

1.3. Kerameti Kendinden Menkul Dindar Tipi

Kerameti kendinden menkul dindar tipi, kişinin İslâmî açıdan yüksek mertebelerde oluşunun, yaşadığı olağanüstü hallerin, gösterdiği kerametlerin birinci tekil ağızdan söylenmesi sonucunda ortaya çıkar. Birinci tekil ağızdan konuşan anlatıcı-kahramanın kendi mertebesini anlatması, kerameti kendinden menkul dindar tipinin doğmasına neden olur. Bu kavram, roman kişinin kendisiyle ilgili kurduğu her olumlu cümle için akla gelebilir. Zira roman kişisi, kendi durumunu anlatırken farkında olmadan övünüyor olabilir, İslam'ın uygun görmediği şekilde kibre düşebilir. Bu durum eserin inandırıcılığını ve samimiyetini, dolayısıyla da İslâmî mesajın aktarımını ve okur üzerindeki etkisini zedeler.

İhtida eden ve kendi Müslümanlığını kendisi anlatmaya başlayan Aysel'in durumu örnek olarak gösterilebilir. Ateist iken çok acılar çekmiş ve nihayet hidayete ermiş bir kişi olan Aysel namaza başlar. Namaz kılarken yaşadıklarını ve hissettiklerini kendisi anlatır:

Dün sabah, namaz için hazırlık yaptım. Bir saat önce kalktım. Biraz Kur'an, biraz Cevşen biraz da Hanımlar Rehberi'nden okudum, manen beslendim, rahatladım.

Huşu içinde Rabb'imın önünde el bağladım, namaza durdum.

Söylemek zorundayım. Artık benim namazlarım iki sevdalının buluşmaları gibi... Namaza başladığım zaman sanki karşımda Rabb'imın varlığını, haşmetini bütün hücrelerimle hissediyorum, titriyorum, ürpriyorum.^[29]

Aysel namaz kılarken mekân değişir ve bir anda “Kâbe, bütün haşmetiyle tam karşı[sında] görü[lür]”. Annesi gelip Aysel'i Hz. Peygamber'e götürür. Burada Aysel'in mübarek bir günde öleceği bilgisi verilir. Kendisine geldiğinde hâlâ namaz kılmaktadır.^[30]

Aysel'in namaz kılarken yaşadığı olağanüstü hallerin şahidi ve anlatıcısı kendisidir. Bu durumda okuyucu, Aysel'in kendisi hakkında söylediklerine inanmamayı tercih edebilir. Başkalarının ya da her şeyi bilen anlatıcının şahitliği, kahramanın İslâmî açıdan yüksek mertebelere sahip oluşunun inandırıcılığını artırmak bakımından daha işlevseldir. Kerameti kendinden menkul dindar tipinde problem, kişinin kendisiyle ilgili sunumunu yine kendisinin yapmasıdır. Tarihi bir şahsiyet olarak ele alınmasına rağmen kendi kendini anlatan Şems de aynı duruma düşmüştür:

^[29] Ertuğrul, *Aysel*, 151.

^[30] Ertuğrul, *Aysel*, 152-153.

“Çocukluğumdan beri öteki âleme ziyaretlerde bulunur, keşifler yapar, gaip ten sesler işitirim. Rab ile konuşurum. O da bana karşılık verir. Anlatır, açıklar.”^[31]

Roman boyunca Şems’in bu durumunu gösteren herhangi bir sahne yoktur. Okuyucunun, Şems’in kendisi hakkında söylediklerine inanması beklenir:

“Ama ben rüya görmem’ diye tekrarladı Şems. ‘Allah’la mutabakatımızın parçasıdır. Çocukken kâinatın kimi sırlarının bir bir önüne serildiğine şahitlik ettim.”^[32]

Öteki âlemlere ziyaretlerde bulunması, keşifler yapması, gaip ten sesler duyması, Allah ile konuşması, rüya görmemesi, Allah ile mutabakat yapması ve kâinatın sırlarının önüne serilmesi hususunda Şems’in şahidi kendisidir. Bu durumda Şems, kerameti kendinden menkul dindar tipine bürünür. Okurdan Şems’in söylediklerine inanması beklenir. Ancak her okurun buna inanması kolay değildir. İnandırıcılık konusundaki eksiklik, İslâmî mesajın aktarımını da zorlaştırır.

Roman kişisini, kerameti kendinden menkul durumuna düşürmemek için kurgusal açıdan arayış içinde olan eserler de vardır. Sadık Yalsızuçanlar’ın *Diyamandı*^[33] adlı romanında buna örnek teşkil edecek bir yöntem denenmiştir.

Romanın başkışısı Diyamandı (Yaman Dede, Mehmet Kadir) kendinden bahsetmekten hoşlanmaz. Ancak öğrencisi tasavvufa yönelmiştir ve Diyamandı’nın hayat hikâyesini merak etmektedir. Diyamandı, iyiliğinin bir tezahürü olarak kimseye hayır diyemez. Öğrencisinin isteğini yerine getirir. Diyamandı’nın kerameti kendinden menkul duruma düşmemesi için mektup anlatım tekniği kullanılır. Diyamandı ile öğrencisi mektuplaşırlar. Böylece Diyamandı, kurgusal olarak kerameti kendinden menkul duruma düşmekten kurtulur.

Ancak mektup tekniğinin kullanılmadığı bölümlerde kerameti kendinden menkul dindar tipine rastlanmaktadır. Diyamandı duyduğu ezan sesinden etkilenerek bir anda mecalsizleşir. Öğrencilerinden birisi onu görür ve hasta olup olmadığını sorar. Diyamandı’nın cevabı, onu kendinden menkul tip durumuna düşürür:

“Hayır, evladım hayır. İyiyim. Bir şeyim yok. Az önce ezân-ı Muhammedî okundu. O’nun ismini duyunca kendimi kaybediyorum. Ayakta duracak gücüm kalmıyor. Ya bir yere dayanmam ya da oturmam gerekiyor.”^[34]

[31] Şafak, *Aşk*, 60.

[32] Şafak, *Aşk*, 84.

[33] Sadık Yalsızuçanlar, *Diyamandı*, (İstanbul: H Yayınları, 2016).

[34] Yalsızuçanlar, *Diyamandı*, 71.

Bu satırların birinci tekil ağızdan değil de üçüncü şahıs anlatıcının dilinden okunması halinde inandırıcılık ve samimiyet açısından daha müspet sonuçlar alınabilir:

“İyiymi. Bir şeyi yoktu. Az önce ezan-ı Muhammedî okundu. O’nun ismini duyunca kendini kaybediyor. Ayakta duracak gücü kalmıyor. Ya bir yere dayanması ya da oturması gerekiyor.”

Sadık Yalsızuçanlar, *Cam ve Elmas*^[35] romanında üçüncü şahıs anlatıcının imkânlarından yararlanmıştı. Romanda aklın temsilcisi İbn-i Sina, Harakani’den söz ederken “bizim aklımızla bildiğimiz her şeyi o kalbiyle görebiliyor”^[36] der. Harakani’nin yüceliğinin üçüncü şahsın dilinden yapılması inandırıcılığı ve samimiyeti artırır. Aksi halde cümle “sizin aklınızla bildiğiniz her şeyi ben kalbimle görüyorum” şeklinde kibirli bir tavrın göstergesi olarak okunabilecektir. Burada, roman kişisi yalan konuşmasa bile kerameti kendinden menkul durumuna düşmektedir.

Kerameti kendinden menkul dindar tipinde bir diğer problem, bu tipin psikolojik durumunun güvenilirliğidir. Birbirinin devamı niteliğindeki *Kendini Arayan Kadın*^[37] ve *Kendini Bulan Kadın*^[38] romanlarının başkışısı Nilüfer, günahkar bir kadinken tövbe eder ve keramet gösteren, olağanüstü haller yaşayan idealize edilmiş Müslüman tipine dönüşür. Romanda olağanüstülükler Nilüfer’in ağzından anlatılır. Sorun, Nilüfer’in psikolojik durumundadır. Eski bir manken olan Nilüfer, Seyda’ya saplantı derecesinde platonik aşkla bağlanan, psikolojik sıkıntılar yaşayan, intiharı düşünen bir kişidir. Ruhî bunalımları, deneyimlediğini söylediği olağanüstü hallerin güvenilirliğini zedeler. Benzer durum *Canan*^[39] romanında da vardır.

Canan’ın da Nilüfer gibi psikolojik sorunları bulunmaktadır. O da olağanüstü hallerden geçer. O da Nilüfer gibi âşıktır ve meseleleri nesnel biçimde yorumlayamamaktadır. Bu yönüyle iki anlatıcı-kahraman da güvenilirmez ve kerameti kendinden menkul dindar tipine örnek teşkil eder. Güvenilmezlik, bu kişilerin kendileri ve çevreleriyle ilgili tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıklardan ve hatalardan kaynaklanmaktadır. Kerameti kendinden menkul olma durumu ise kendileri hakkında olumlu durumları yine kendilerinin söylemesinden doğmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, tiplerin iç içe geçtiğini, idealize edilmiş Müslüman tipinin aynı zamanda hidayete ermiş bir roman kişisi olabileceğini ya da kerameti kendinden menkul dindar tipine dönüşebileceğini söylemek mümkündür. Canan ve Nilüfer örneklerinde olduğu gibi dindar kadınları, dindar erkek-

[35] Sadık Yalsızuçanlar, *Cam ve Elmas*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010).

[36] Yalsızuçanlar, *Cam ve Elmas*, 90.

[37] Halit Ertuğrul, *Kendini Arayan Kadın*, (Ankara: Nesil Yayınları, 2018).

[38] Halit Ertuğrul, *Kendini Bulan Kadın*, (Ankara: Nesil Yayınları, 2018).

[39] Halit Ertuğrul, *Canan*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2006).

lerden ayıran belli başlı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler, dinî muhtevalı romanlarda kadınların bir “tip” olarak değerlendirilmesine zemin teşkil etmektedir.

1.4. Kadınlar

Dinî muhtevalı romanlarda toplumsal yozlaşma, modern dünyada İslam’ın emir ve yasaklarına uymanın imkânı meselesi, modernitenin toplum üzerindeki tesirleri kadınları merkeze alan bir bakışla değerlendirilmiştir.

Türk edebiyatında ilk romanlardan itibaren Batılılaşmanın kadınlar üzerindeki etkileri tartışılmış, bu tartışmalarda referans noktası İslam dinî olmuştur. Cumhuriyetle birlikte kadının modernleşmesinde referans noktası değişmiştir ancak Cumhuriyet döneminde de kadın, “batı medeniyetine dahil oluşun barometre[si]” olarak tasavvur edilmiştir.^[40] Kadın “ataerkil normlara sadık kalarak” dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde kadın, geleneksel bakış açısıyla ve ataerkil bir yaklaşımla müdahalelere maruz kalmıştır.^[41] Kadın kimliğinin biçimlendirilmesi amacıyla başta kılık-kıyafet konusunda olmak üzere yeni düzenlemeler, yasaklamalar, teşvik edici ve özendirici uygulamalar denenmiştir.^[42] Sosyal hayatın şekillendirilmesinde odak noktası olan kadın, dinî muhtevalı romanların temel meselelerinden biri haline gelmiştir.

İlk dinî muhtevalı romanlardan kabul edilen *Huzur Sokağı*^[43]’nda kadının evin ve özellikle mutfakın bir parçası olarak telakki edilmesi eleştirilmiş, kadının sokaktaki yeri, kamusal alanda yaşadığı sorunlar ve bunların çözümleri kurgusal zeminde tartışılmıştır. Bu romanlar, iyi bir eş, anne, ev hanımı olmanın yanı sıra eğitilmiş, idealist, açık fikirli olma, hakkını arama ve günahlardan korunma gibi vasıflarla kadın üzerinden şekillenen toplumsal inşa sürecinde rol oynamışlardır.

1990’lı yılların dinî muhtevalı romanlarında kadın, ataerkil düşünce yapısına karşı güç kazanmış, özgürce düşünen, kendi fikirlerini açıkça savunan, eylemlerinin İslam’a uygunluğuna kendisi karar verebilen bir özne konumuna gelmiştir.^[44] 2000’li yıllarda erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü azalmış, kadın ve erkek arasında paylaşılan toplumsal roller birbirine benzemeye başlamıştır. Evi ve aileyi idare etmek, çalışmak, yolculuk yapmak, dinin gerekleri uğruna mücadele etmek, otorite karşısında hakkını savunmak ve bu uğurda bedel ödemek kadının toplumsal rolleri arasına girmiştir. Başörtüsü yasaklarının anlatıldığı romanlarda rollerin

[40] Nazife Şişman, “Türkiye’de ‘Çağdaş’ Kadınların ‘İslamcı’ Kadın Algısı”, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadın Tarihinin Dönüşümü*, ed. Yıldız Ramazanoğlu, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2000), 116.

[41] Ahmet Yılmaz, “Osmanlıdan Cumhuriyete Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *ÇTTAD* 9/20-21 (2010/Bahar-Güz), 209.

[42] Köse, *Sessizliği Söylemek*, 62.

[43] Şule Yüksel Şenler, *Huzur Sokağı*, (Ankara: Nur Yayınları, 1989).

[44] Akçay, *Bellekteki Huriler*, 132-134.

dağılımı bakımından kadına daha ağır sorumlulukların verildiği görülmektedir. 2000’li yılların romanlarında kadın daha baskın, otoriter ve güç sahibi bir kişiye dönüşmüştür. Buna entelektüel kimlik eklenince 2000’li yılların romanlarında kadınlar, nesne olmaktan çıkarak özneleşmiştir.

Roman kişisi olarak kadının işlevselliği değişince erkeklerin ona bakışı da değişmeye başlamıştır. Cihan Aktaş’ın tespitine göre, 80’li yılların romanlarında kendini davasına adanmış, daima hürmet edilen ve “bacı” olarak görülen kadın, yerini, 90’larda modern dünyayla bir şekilde ilişki kuran, erkeklerin âşık olabildiği, gericilikten kurtulmanın göstergesi olarak algılanan “bayan”a bırakmıştır.^[45] 2000 sonrası romanlarda “bacı” ve “bayan” imgeleri tek bir kadın tipinde birleşir. Kadın davasına sahip çıkması, örnek teşkil etmesi ve idealize Müslümanlığın temsilciliğini üstlenmesi bakımından “bacı”; aşk yaşaması, tesettürünün yanı sıra güzel ve çekici olması açısından “bayan”dır. Yani 2000’li yılların romanlarında kadın hem “bacı” hem de “bayan” olma özelliği gösteren bir tipe dönüşmüştür.

Cihan Aktaş’ın *Şirin’in Düğünü*^[46] adlı romanında, doğaya zarar veren bir fabrikanın önünde protestolara katılan aktivist Esmâ başörtülüdür. Şirketin hukuk danışmanı, başörtüsünden dolayı daha kolay iletişim kuracağını düşünerek Esmâ’dan yardım ister:

Adam, onun daha uzlaşmacı olabileceğini düşündüğünü ihsas ettiren bir yüz ifadesiyle Esmâ’ya döndü. Bacım, dedi, Allah rızası için sen bir el at bu işe. Uzlaşalım. Ben kaç senelik avukatım. Bu işler halay çekmekle halledilmez.

Nereden bacınız oluyorum ki sizin, diye sordu Esmâ soğuk bir sesle. Bu kişisel bir konu değil beyefendi ve biz size güvenmiyoruz.

Dinî bütün kızsın diye öyle konuştum, kızacak ne var, diye sordu adam ciddileşerek.^[47]

Esmâ, Cihan Aktaş’ın kullandığı anlamda “bacı” ve “bayan” sıfatlarını birlikte taşır. “Bacı” olmayı kabul etmese de İslâmî hassasiyet göstermeye devam eder; “bayan” olarak tasvir edilse de davası uğruna mücadele etmekten vazgeçmez. Erkeklerle diyalogu, kendi belirlediği sınırlar dahilindedir ve herhangi bir yol göstericiliğe muhtaç değildir. *Bana Uzun Mektuplar Yaz*^[48]’da yatılı lise talebelerinin, *Seni Dinleyen Biri*^[49]’de üniversite okuyan kız öğrencilerinin dinî yaşama serü-

[45] Cihan Aktaş, *Bacı’dan Bayan’a İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 1-33.

[46] Cihan Aktaş, *Şirin’in Düğünü*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016).

[47] Aktaş, *Şirin’in Düğünü*, 151.

[48] Cihan Aktaş, *Bana Uzun Mektuplar Yaz*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005).

[49] Cihan Aktaş, *Seni Dinleyen Biri*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007).

venleri herhangi bir erkeğin güdümünde ya da yol göstericiliğinde ilerlemez. Bu romanlarda erkekler, kadının dindarlaşmasında engel teşkil eder. Kadın, erkeklerin dayatmalarına ve modern dünyanın zorluklarına karşı koyarak İslam'ı herhangi bir otoritenin güdümü ya da yol göstericiliği olmaksızın yaşamının imkân dahilinde olduğunu göstermektedir.

Neslihan Çevik, geleneksel anlayışın din ile moderniteyi birbirinden ayırdığını, modern muhafazakarların hem dine hem de moderniteye uygun üçüncü bir yol açabileceklerini söyler. “Müslümancılar” adını verdiği bu grubun “din ile modernite arasında ortak paydalar bulma” çabası güttüğünü belirtir.^[50] Dinî muhtevalı romanlarda bu, geleneğe karşı çıkan kadınlar üzerinden ele alınır. Kendilerine verilenden daha fazla hakka sahip olduklarını düşünen kadınlar, moderniteye ve dine uygun bir yol arayışına girerler. Asr-ı saadette yaşayan ve Müslüman topluma örnek teşkil eden kadınların anlatıldığı romanlarda zenginliğin, ihtişamın, gücün, eşyanın, kıyafet ve takıların detaylı bir şekilde tasvir edildiği görülür.^[51] Böylece, günümüz kadınlarının zenginlik ve ihtişam barındıran bir hayatı dinden kopmadan yaşayabilecekleri sonucuna ulaşılr.

Kadının din ve modernite arasında kendi kararlarını kendisi verebilen bir güce sahip olması, ataerkil bakış açısında bir değişim meydana getirmemiştir. Özne konumuna yükselirler de kadınlar eril bakışın getirdiği zorluklar yüzünden sıklıkla mağdur edilmiştir. Bu mağduriyet, kadın kimliğinin yanı sıra dindar olmanın bir sonucudur. Bu bakımdan kadınlar gibi dindar erkekler de mağduriyetten payını almışlardır.

1.5. Mazlum ve Mağdur Tip

Dinî muhtevalı romanlarda mağduriyet iki şekilde gerçekleşir. Birincisinde, roman kişisi dindar olduğu için zulme uğrar ve mağdur edilir. İkincisinde ise dindar olmadan önce mağduriyete uğrar ve bu mağduriyetten dine yönelerek kurtulur.

Birinci türden mağduriyet, dindar roman kişilerinin modern dünyada çektiği sıkıntıları, uğradıkları haksızlıkları anlatan romanlarda görülür. Bu romanlarda mağdur tip, ne şekilde mağduriyet yaşarsa yaşasın, inancından taviz vermez. *Cumhuriyet Çocuğu*^[52]’nda romanın başkışisi Yahya, İslam dininin gereklerini yaşayan bir memurdur. Yahya, inkılapların uygulanması sonucunda zor duruma düşer ve sistem tarafından mağdur edilir. Birçok mağduriyete rağmen inancından taviz

[50] Neslihan Çevik, *Türkiye ve Ötesinde Müslümanlık - Modern Dünyada Din*, (Ankara: Hece Yayınları, 2017), 205-211.

[51] Esra Fahriye Poyaz, “Popüler Siyer Romanlarına Eleştirel Bir Yaklaşım Denemesi”, *Sîreti Sûrette Görmek I-II*, (İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2018), 75.

[52] Hekimoğlu İsmail, *Cumhuriyet Çocuğu*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006).

vermeyen Yahya, İstanbul’da İslâmî bir hayat yaşamamanın imkânsız hale geldiğini düşünerek memleketine döner.

Maznun^[53]’da İslâmî bir hayat sürmeye gayret eden roman kişileri inançları yüzünden zulme uğrarlar, sistem tarafından mağdur edilirler, hapse düşerler, toplum tarafından dışlanırlar ve yalnız kalırlar. Roman boyunca mağduriyet yaşayan bu kişiler dinlerinden taviz vermezler. Aksine, İslam’a daha sıkı sarılırlar. İslam, “hapishaneyi bile Cennet yap[ar]”^[54]. Bu sayede dindarlar, her türlü zulme ve mağduriyete karşı sabır göstererek hapishaneye düşmeyi göze alırlar. Hapishane, dindar roman kişileri için insanı huzura götüren, toplumun tehditlerinden koruyan bir özgürlük alanına dönüşür.

İkinci mağduriyet tipinde ise mağduriyetin kaynağı İslam’ı yaşama gayesi değildir. Aksine, İslam’dan uzaklaşan, dine mesafe koyan roman kişileri mağdur olurlar ve bu mağduriyet zamanla onları dine yönlendirir. Halit Ertuğrul’un romanlarında başkışiler, çevrenin etkisiyle, istemeden kötülüğe bulaşırlar. Özünde iyi olan bu insanlar birçok kötülük yapar ve aynı zamanda acı çekerler. Onların kötülüğü, toplumsal bozuklukların ve sistemden kaynaklanan sorunların neticesi olarak gerçekleşir. Sonunda dindarlarla karşılaşır ve onlardan etkilenecek Müslüman olurlar.

Emre^[55], *Canan*, *Kendini Arayan Kadın*, *Kendini Bulan Kadın* gibi romanlarda başkışiler anne, baba, eş veya kardeşlerin vefatı/katli, evden kovulma, açlık, fakirlik, kaçırılma, tuzağa düşürülme, hapse girme gibi birçok nedenden dolayı acı çekerler. İmanlarını kaybeden ya da kaybetme noktasına gelen kişilerin acıları, dindarların sayesinde hafifler. Sonunda mağdur tip dine yönelir.

Başörtüsü yasakları yüzünden eğitimini yarıda kesmiş, mesleğini icra edememiş, toplum tarafından dışlanmış kadınların mağduriyeti de dinî muhtevalı romanlarda işlenen konular arasındadır. Ancak bu roman kişileri, mazlum ve mağdur tip olarak ele alınmamalıdır. Çünkü bu kadınların hikâyesinde mağduriyetleri ve inançları arasında sıkışmışlık, çatışma ve sorgulama vardır. Bu kadınlardan bazıları başını açmıştır ancak başını açmamak tercihi bir çatışma alanı olarak kişinin zihninde sürekli kendini hatırlatmaktadır. Başını açmayıp eğitimini yarıda kesen kadınlar da kendilerinin ve çevredekilerin kararlarını, başını açma ihtimalini göz önünde bulundurarak sorgularlar. Bu sorgulama içsel çatışmayı doğurur ve kişide bir değişme potansiyeli üretir.

[53] Hekimoğlu İsmail, *Maznun*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010).

[54] Hekimoğlu İsmail, *Maznun*, 109.

[55] Halit Ertuğrul, *Emre*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005).

Değişim potansiyeli, başörtüsü yüzünden mağduriyet çeken bu kişileri tip olmaktan çıkarır ve roman kişisine dönüştürür. *Saklı Kitap*^[56], *İkna Odası*^[57], *Seni Dinleyen Biri*^[58] romanlarındaki kadınlar ile konusunu doğrudan başörtüsü yasaklarından almadığı halde kısa bölüm ya da telmihle başörtüsü yasaklarına atıfta bulunan *İki Ateş Arasında*^[59], *Güneşe Matem Düştü*^[60], *Anka*^[61], *Mehmet'i Sakatlayan Serçe Parmağı*^[62], *Sınıra Yakın*^[63] gibi romanlardaki dindar kadınlar başörtüsü yüzünden mağduriyet yaşamakla birlikte kişilik özellikleri gösterirler.

28 Şubat sürecinin anlatıldığı *Bir İmam Hatipli Vardı*^[64] adlı romanda ise kişilerin hemen hemen hepsi birer tiptir. Dindar imam hatipliler, 28 Şubatçıların yaşatmaya çalıştığı mağduriyetler karşısında geri adım atmazlar ve içinde bulundukları durumla ilgili herhangi bir gelgit yaşamazlar. Kişilerin ruh halleri, pişmanlıkları, kaygıları, psikolojik sıkıntıları ele alınmaz ya da yüzeysel olarak değerlendirilir. Mağdur dindarlar, 28 Şubatçılara karşı direnirler ve hatta galebe çalarlar. Milli güvenlik derslerine giren 28 Şubatçı askerin romanın sonunda iman etmesi ise hidayet romanlarındaki ateistin iman etmesi klişesine örnek teşkil eder. Hidayet, derin bir inanç sorgulamasıyla değil, iyinin kötü üzerindeki dönüştürücü gücü sayesinde gerçekleşir.

1.6. İyiler ve Kötüler

İyiler ve kötüler, hemen hemen her romanda karşılaşılabilecek birer tiptir. Onları, dinî muhtevalı romanlarda ayrı bir tip olarak değerlendirmemize zemin hazırlayan temel gerekçe, iyiliğin ve kötülüğün belirleyiciliğindeki ölçüttür. Dinî muhtevalı romanlarda iyilik ve kötülük kavramları, İslâmî hassasiyetlere göre belirlenir. Amaç, İslâmî mesajın aktarılması olduğu için dinî muhtevalı romanlardaki kişiler birer tipe dönüşmüştür. Biz ve öteki, dindar ve seküler, Müslüman ve gayrimüslim çatışması aslında iyilerin ve kötülerin çatışmasıdır. İyiler, dindar oldukları ya da dinî meselelerde hoşgörüye dayalı bir tutum sergiledikleri için iyilerdir. Kötüler ise dindar olmadıkları ya da dinin gereklerine muhalefet ettikleri için kötülerdir.

[56] Sibel Eraslan, *Saklı Kitap*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

[57] Yıldız Ramazanoğlu, *İkna Odası*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021).

[58] Cihan Aktaş, *Seni Dinleyen Biri*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007).

[59] Ali Haydar Haksal, *İki Ateş Arasında*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016).

[60] Ahmed Günbay Yıldız, *Güneşe Matem Düştü*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020).

[61] Sadık Yalsızuçanlar, *Anka*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

[62] Güray Süngü, *Mehmet'i Sakatlayan Serçe Parmağı*, (İstanbul: Dedalus Yayınları, 2017).

[63] Cihan Aktaş, *Sınıra Yakın*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012).

[64] Emine Şenlikoğlu, *Bir İmam Hatipli Vardı*, (İstanbul: Mektup Yayınları, 2018).

Dindar kişilerin ufak tefek kusurları hoş karşılanır. Kötülerin yaptıkları her hata eleştirilir. Sonradan dine yönelecek kişilerin, dine yönelmeden önceki günahlarına da hoşgörü ile yaklaşılır. Burada belirleyici olan şey roman kişilerinin dinle kurduğu bağıdır. Bağ zayıfsa kötülük kaçınılmazdır. Öyle ki dindar olmayan babalar, kendi kızlarının namuslarına iftira atacak kadar kötüleşebilirler^[65]. Bu babalar, çocuklarının dindarlaşmasını istemezler. Çocukta dindarlaşma eğilimi görürlerse hayatları boyunca mutsuz olmaları için didinirler.

Babanın kötülüğü, otorite karşısında dindar kişinin nasıl mücadele edebileceğini göstermek bakımından işlevseldir. Dindar çocuk, babasının zulmüne sabreder, ona itaat eder. Baba, İslam'ın haram kıldığı bir şey isterse mücadele başlar. Mücadelenin sonunda baba, dindar çocuğu sayesinde dine yönelerek “iyi”leşir. Kötünün iyileştirilmesi, dinî muhtevalı romanlarda İslam'ın gücünü ve affediciliğini gösterir.

Dinî muhtevalı romanlarda kötünün varlık sebeplerinden birisi de iyyinin tasdiklenmesini sağlamaktır. Kötüler kendi kötülüklerini kabul ederler. Böylece onların kötü olduklarına dair herhangi bir şüphe kalmaz. Şüphe giderildikten sonra dindarın iyiliğinin vurgulanmasına geçilir. *Hülyalar Hüzün Açtı*^[66]’da seküler yaşam tarzının temsilcisi olan Fazıl Bey’in, idealize edilmiş Müslüman tipi konumundaki torunu Hakan hakkındaki yorumu iyyinin tasdiklenmesinin bir örneği olarak kurgulanmıştır:

Benim idealim sadece hayattan intikam almak için oldu. Hırs ve ihtiras... Bana mânâyı ihmal ettiren, girdiğim yoldan beni alıkoyan, iki büyük etken vardı. Hırs ve ihtiras... Şunu samimiyetle söylemek isterim ki, seçtiğin yol bizimkilerden daha berrak, daha isabetli.

İnanca, itaate ve manevi kurallara sadık kalabilme ideali... Kimsenin hakkını yiyemezsin, kimsenin ırzına, namusuna, servetine göz dikmez, hayatta hakkın olmayan hiçbir şeye el uzatamazsın. Kitap ne demiş, sünnette ne var onu yaparsın. Öyle ki kötülüklerden arınmış, takvanın ve faziletin yüceliğine talip bir vicdanın sahibisin. Taptaze, berrak, apak, lekesiz ve durusun.^[67]

Fazıl Bey, önce kendi içinde bulunduğu olumsuz durumu açıkça kabul ve beyan eder. Kötü, kendi kötülüğünü kabul ettikten sonra iyiyi yüceltecek sözler söyler. Böylece iyi, kötü tarafından tasdiklenmiş olur. Bu tasdik, kötünün romanın sonunda iman etmesini sağlayacak, böylece onu iyiler tarafına geçirecektir.

[65] Şenlikoğlu, *Bir Gönül Mücadelesi*, 162.

[66] Ahmed Günbay Yıldız, *Hülyalar Hüzün Açtı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018).

[67] Yıldız, *Hülyalar Hüzün Açtı*, 166.

İyilerin kötü tarafından tasdik edilmesi, İslâmî mesajın romandaki gücünü artırmak bakımından işlevseldir. İskender Pala'nın *Mihmandar* romanında “tekinsiz kafir” namıyla bilinen silah üreticisi Kallinikos, Müslümanların ahlakını, dürüstlüğü, çalışkanlığını bildiği için yanında çalıştıracağı kişileri Müslümanlardan seçer.^[68] “Tekinsiz kafir” olmasına rağmen Müslümanlara güvenmesi, iyinin kötü tarafından tasdiklenmesini sağlamakta ve verilmek istenen mesajın etkisini artırmaktadır.

Cennete Giden Günahkar romanında Sırp ayaklanmasında işkence gören Müderris Osman Efendi'ye yardım etmek görevi bir Sırp gencine verilmiştir:

Bırakın onu, diye bağırmış. O beni okuttu, aileme de yardım etti. Bizleri hep kendi evladı gibi gördü. Müslüman olmayan insanlara düşman gözüyle bakmadı. Şimdi sizin bu yaptığınız, insanlığa yakışır mı?^[69]

Müderris Osman Efendi'nin kurtarılmasına çabalayan kişi, ayaklanan milletin mensubu olarak “öteki”dir. İyinin öteki tarafından kurtarılması, idealize edilmiş Müslüman tipinin iyiliğini vurgulamaktadır. İyilik ve kötülük kavramlarını belirleyen bir diğer ölçüt, roman kişilerinin idealize edilmiş Müslüman tipi ile kurdukları ilişki biçimidir. Bir eylem, idealize edilmiş Müslüman tipinin mutluluğuna ya da iyiliğine hizmet ediyorsa eyleyenin iyi olduğu söylenebilir. Tam tersi durumda ise eyleyen kötüdür.

Kalbe Düşen Sızı'da kişiler, idealize edilmiş Müslüman tipi Zülal'in iyiliği için çalışanlar ve onun mutluluğunu engellemek için mücadele edenler olarak ayrılabilir. Aynı eylem söz konusu olsa bile bu kişilere karşı farklı tavır sergilenir. Zülal'in ve ailesinin mutluluğuna mani olmaya çalışan Berrin'in aileyi tehdit etmesi romanda eleştirilir. Ancak Berrin'i engellemek niyetiyle tehdide başvuran Kemal'e olumsuz bir tepki verilmez. İki tehdit arasında biri kötülenirken diğeri eleştirilmez. Burada ölçüt, tehdidin Zülal'in iyiliğini sağlayıp sağlamadığı üzerinden belirlenir. İyiliğini sağlayan tehdit olumlu, diğeri olumsuz olarak yorumlanır. Benzer şekilde, birçok kişi dedikodu yapsa da Zülal'in dedikodusunu yapan Ayça ve Sema kötülenir:

Ayça ve Sema öylece kalakaldılar. Yalnızca kendini savunmaktan aciz, zayıf karakterli insanların ağzından çıkabilecek birkaç kaba kelime sarfettiler Ayhan'ın ardından, o kadar. Ayça ağlayarak lavaboya koşarken Sema da hemen ardından gitti.^[70]

[68] İskender Pala, *Mihmandar*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014), 133.

[69] Halit Ertuğrul, *Cennete Giden Günahkar*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2021), 17.

[70] Çetintaş, *Kalbe Düşen Sızı*, 62.

Kötüler, yaptıkları dedikodu yüzünden hemen cezalandırılmıştır. Anlatıcıların kötülere karşı gösterdiği tavır nesnellikten uzaktır ve tutarlılık göstermemektedir. Anlatıcının tutarsızlığı, İslâmî mesajın aktarımında sorun teşkil eder. Nitekim romanın sonunda Zülal'le evlenecek olan Yusuf'un annesi, Ayça ve Sema'dan daha büyük sorunlara yol açsa bile eleştirilmez. Anne, Yusuf'u rızası olmadığı halde Hatice'yle evlendirmek ister. Annesinin baskısı sonucu Yusuf, Zülal'i yüz üstü bırakır. Bir genç kızın hayatına tesir eden bu eylem yüzünden ne Yusuf ne de anne kötülenir. Hatice, Yusuf'un kendisini sevmediğini anlayarak nişandan vazgeçer. Böylece Yusuf'la Zülal'in yeniden kavuşmalarının önü açılmış olur. Bu imkânı sağlayan Hatice, anlatıcıdan övgü dolu sözler alır:

“Ne güzel bir insandı Hatice, keşke Yusuf'un elinde olsaydı kalbinin ipi de Hatice'yi sevebilseydi.”^[71] Hatice'nin iyiliğinin mükafatı gene Yusuf'tur. Çünkü Yusuf, romandaki idealize edilmiş Müslüman tipidir ve herkes için ödül olma niteliğine sahiptir. Merkeze idealize edilmiş Müslüman tipi alınınca, diğer kişilerin psikolojik durumları, sıkıntıları, çatışmaları görmezden gelinir.

Aynı eylemler karşısında farklı tutumların sergilenmesi İslâmî mesajın aktarımında ve okuyucu tarafından kabul görmesinde olumsuz sonuçlar doğuracaktır. İyiler, başlangıçtan itibaren iyi oldukları için eylemleri sorgulanmaz. Kötüler de hazır tipler olarak kurgulandıkları için tutarlılık gözetilmeksizin eleştirilirler. Böylece romanda iyiler ve kötüler olmak üzere iki grup oluşur. İki grup arasındaki çatışma ise klişelerden ibarettir.

Dinî muhtevalı romanlarda yer alan tiplerin asıl işlevlerinin İslâmî mesajın aktarımı olduğu düşünüldüğünde, anlatıcının tutarsızlığı romanın genelinde problem teşkil eder. İslâmî mesajın verilebilmesi için dinî muhtevalı romanlardaki tiplerin işlevsel olarak kurgulanması gerekmektedir.

2. TIPLERİN İSLÂMÎ MESAJIN AKTARILMASINDAKİ İŞLEVSELLİĞİ

Dinî muhtevalı romanlarda yer alan tiplere, yazarın sözcülüğünü yapmak görevi verilmiştir. Tipler, mesajı doğrudan aktarabilmek üzere gerçekçilikten uzaklaşarak görevlerini yerine getirmeye çalışan makinelere dönüşürler. Bu tipler sahneye çıktıkları ilk anda kendilerini tanıtır. Böylece okuyucunun söz konusu tipler arasında hangi tarafı desteklemesi gerektiği daha baştan belirtilmiş olur. Halit Ertuğrul'un *Affet Beni Allah'ım* adlı romanında üniversitede felsefe bölümünü kazınmış öğrenciler, ilk derste kendilerini tanıtırırken hazır bir kimlik olarak verilen rollerini açığa vururlar:

^[71] Çetintaş, *Kalbe Düşen Sızı*, 281.

İlk dikkatimizi çeken rahat, pervasız giysisi ve sıradışı görünümüyle Naz adında bir kızdı.

-Babamın işi nedeniyle çocukluğum Paris'te geçti diye başlamıştı, itici ve şımarık ses tonuyla konuşmasına.

Şimdi İstanbul Bebek'te Paşa dedemizden kalan deniz kenarında bir yalıda oturuyoruz. Babam, diplomat, annem de tanınmış bir ressam.

Ateizm hayatımı kuşatan en büyük tutkumdur benim. Bunun için de öyle günahıdır, yasaktır ve ayıptır gibi sözlerden nefret ederim. Canım nasıl isterse öyle yaşamak isterim. Bu yüzden önüme Allah'ı, cehennemi, cezayı koyan zihnimden silerim. Ayrıca Allah'a inanmadığımdan dolayı da dil uzatana da hak ettiği karşılığı vermekten çekinmem.^[72]

Naz, üniversitedeki ilk tanışmasında ateist olduğunu ve buna tutku derecesinde bağlı bulunduğunu belirterek kendisine verilen rolü oynar. Rahat, pervasız, sıra dışı görünümü, sesinin “itici ve şımarık” olması anlatıcının yorumudur ve okuyucunun ilk andan itibaren Naz'a karşı nasıl bir tavır sergilemesi gerektiğini göstermek üzere kurgulanmıştır. Geleneksel ve dinî kurallara aykırı tavrı nedeniyle okuyucudan Naz'a karşı olumsuz tavır alması beklenir. Naz'ın din karşısındaki olumsuz konumundan sonra ikinci konuşmacının kendisini tanıtmaya ile okuyucunun kimi desteklemesi gerektiği anlaşılır:

İsminin Fırat olduğunu söyleyen sade, tertipli, parlak simalı ve oldukça düzgün ve akıcı konuşan genç de herkesin dikkatini çekmişti.

-Övünerek bahsedeceğim hiçbir yanımda yoktur. Ama sizlerle birlikte olmaktan onur duydum, diyerek, uslu bir çocuk gibi oturması öğrencilerden tam not almıştı.^[73]

İdealize edilmiş Müslüman tipi olarak kurgulanan Fırat'ın herhangi bir eylemde bulunmaya ihtiyacı yoktur. İslâmî söylemin temsilcisi olması nedeniyle “uslu bir çocuk gibi oturması” öğrencilerin ona tam not vermesi için yeterlidir. İlk tanışmadaki “kötü Naz” ve “iyi Fırat” görevi roman boyunca sürer. Naz kötülük yapar ve eleştirilir. Fırat ise daima iyiliği ile ön plandadır.

Dinî muhtevalı romanlarda karakter değişiminin tek yolu İslam'dır. Ateistin iman etmesi klişesinden başka bir değişim mümkün değildir. Naz, romanın sonunda iman eder ve Fırat ile evlenir. Böylece iyi ile kötü, Müslüman ile gayrimüslim, ben ile öteki, İslam çatısı altında birleşir. Hidayet anları dışında roman kişilerinin değişebilecekleri bir atmosfer kurulmaz. Roman kişileri düşüncele-

[72] Halit Ertuğrul, *Affet Beni Allah'ım*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2021), 40.

[73] Ertuğrul, *Affet Beni Allah'ım*, 40.

ri, duyguları, eylemleri önceden kestirilebilecek tipler olarak kalırlar. Başlarına gelen kötülüklerden tesadüflerle ya da olağan dışı gelişmelerle kurtulmaları da bu kişilerin “eyleyen” olma niteliğini ellerinden alır. Böylece romanda, edilgen tipler olarak yazarın güdümünde kalırlar.

Yazarın güdümünde kalmaları, İslâmî mesajın doğrudan aktarılmasına hizmet eder. Bu açıdan bu tiplerin işlevsel olduğunu söylemek mümkündür. Burada sorun, tiplerin her romanda hazır bulunmaları ve dramatik yapıda belirgin roller üstlenmeleridir. Herhangi bir yenilik olmaksızın sunulan tipler ve olaylar klişeleşmiştir. Ateistin iman etmesi, birçok romanda tahmin edilebilir bir şekilde gerçekleştiği için, bir değişimden ziyade klişe olarak değerlendirilebilir. Önceden kestirilebilir olması, hazır kurgusal kolaylıklar ve bunların birer klişeye dönüşmesi romanda verilmek istenen mesajın etkisini azaltır. Böylece tipler, İslâmî mesajın aktarılmasında olumsuz bir durum oluştururlar.

Sorunun ortadan kaldırılabilmesi için tiplerin ve klişeleşmiş olayların yerine, kendi içinde ve sosyal hayatında çatışmalar yaşayan ve dinden bağımsız olarak da değişime müsait karakter özellikleri gösteren roman kişilerinin kullanılması daha uygun bir seçenek olarak değerlendirilebilir. Böylece hazırlanmış bir sona doğru kontrollü şekilde akıp giden olay örgüsünün yerini, gerçek dünyadaki gibi, birçok olasılık arasından düşünülerek tercih edilen bir sonuca ulaşma öyküsü alır. Farklı seçeneklere olan eşit mesafe, roman kişinin tercihinin daha zor ama anlamlı olmasını, buna bağlı olarak da İslâmî mesajın okuyucu üzerindeki tesirinin artmasını sağlayacaktır. Bunun gerçekleşebilmesi için romanlardaki dramatik yapının iyi kurulması, kişiler ve olaylar arasındaki kurgusallığın sağlam bir yapı arz etmesi gerekmektedir. Olayların birer klişeye dönüşmesinin önüne geçildiğinde dinî muhtevalı romanların edebî değeri haiz, İslâmî mesajın aktarımında etkili romanlar okunabilmeleri mümkün olacaktır.

İyi-kötü, doğru-yanlış, Müslüman-gayrimüslim, dindar-seküler, geleneksel-modern olarak yüzeysel bir şekilde tanımlanabilmeleri, dinî mesajın aktarılmasında izlenen yöntemin sıradanlığını gösterir. İnandırıcılık, samimiyet ve gerçekçilik bağlamında sorunlar barındıran bu tiplerin aktarmaya çalıştığı İslâmî mesaj da inandırıcılık, samimiyet ve gerçekçilik bakımından sorunlu hale gelir. Böylece roman, İslâmî mesajı aktarmada başarısız olur.

SONUÇ

Dinî muhtevalı romanlar, İslâmî mesajın herhangi bir şüpheye yer bırakmaksızın, net biçimde verilebilmesi gayesiyle yazarın tahakkümü altında ilerler. Mesaj, yazarın doğrudan müdahaleleriyle aktarılır. Bu müdahaleler, olayların yorumlanması esnasında olduğu kadar, kişilerin tanıtılması sırasında da dikkat çeker. Kişiler tanıtılırken anlatıcının, hatta kimi zaman yazarın devreye girdiği ve okuyucuyu yönlendirmeye çalıştığı görülür. Bu durum belli başlı tiplerin doğmasına zemin hazırlar. Bu tiplerin başında “idealize edilmiş Müslüman tipi” gelir.

İdealize edilmiş Müslüman tipi, İslâmî mesajı aktarmak ve örnek teşkil etmek üzere kurgulanmış, hatalardan, günahlardan ve yanlış kararlardan arındırılmış, hem karakter hem de fizikî olarak mükemmel özelliklere sahip bir tiptir. Her konuda mükemmel olması, İslâmî mesajın aktarılmasında işlevsellik sağlasa da tipin inandırıcılığını zedeler. İnandırıcılıktan uzak olması İslâmî mesajın aktarılmasında sorun teşkil eder.

Benzer sorun, diğer tüm tipler için de geçerlidir. İhtida eden ya da dine yönelen tip, hidayete ermeden önce, diğer kişilerin aksine, kötülenmez. İslâmî açıdan kusurlu davranışlar eleştirilirken ihtida edecek ya da dine yönelecek tiplerin eylemleri sorgulanmaz. Aynı eylem iyi kişiler yapınca sorun teşkil etmezken kötüler tarafından yapılıncaya eleştirilir. İyilik ve kötülük, kişinin dindarlığı nispetinde yorumlanan kavramlardır. Dindar kişiler iyi, dine karşı olanlar kötüdür. İslâmî mesaj, yazar/metin tarafından korunan, inandırıcı olmayan tipler üzerinden verilince etkisini yitirir.

İnandırıcılıktan, samimiyetten ve gerçekçilikten uzaklaşılması İslâmî mesajın aktarılmasında söz konusu tiplerin işlevselliğini azaltır. Mesajın, her romanda karşılaşılabilecek hazır tipler üzerinden verilmeye çalışılması konunun derinlemesine işlenmesini engeller. Yazarın sözcülüğünü yapmak üzere tasarlanmış makinelere dönüşmeleri, her romanda benzer olaylar karşısında aynı eylemlerde bulunmaları, düşüncelerinin, duygularının ve davranışlarının önceden tahmin edilebilir olması, benzer kurgusal çerçevede aynı kişilik özellikleri sergileyen tiplerin kullanılması İslâmî mesajın aktarılmasında başarısızlığa neden olur. Böylece dinî muhtevalı romanlar, kullanılan tipler ve aktarılacak istenen mesaj bağlamında benzer nitelikleri haiz metinlere dönüşür. Bu durum, İslâmî mesajın okuyucu tarafından kabul görmesine engel teşkil eder.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): İY(%60), HİH(%40)

Veri Toplanması (Data Acquisition): İY(%60), HİH(%40)

Veri Analizi (Data Analysis): İY(%60), HİH(%40)

Makalenin Yazımı (Writing Up): İY(%60), HİH(%40)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): İY(%60), HİH(%40)

KAYNAKÇA

- Akçay, Ahmet Sait. *Bellekteki Huriler–İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Okur Kitaplığı-Metamorfoz Yayıncılık, 2012.
- Aktaş, Cihan. *Bacı'dan Bayan'a İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Aktaş, Cihan. *Bana Uzun Mektuplar Yaz*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Aktaş, Cihan. *Seni Dinleyen Biri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Aktaş, Cihan. *Sınıra Yakın*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Aktaş, Cihan. *Şirin'in Düğünü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Barbarosoğlu, Fatma. *Kamusal Alanda Başörtülüler*. İstanbul: Profil Yayınları, 2015.
- Booth, Wayne. *Kurmacanın Retoriği*. çev. Bülent O. Doğan. İstanbul: Metis Eleştiri, 2012.
- Çayır, Kenan. *Türkiye'de İslamcılık ve İslâmî Edebiyat–Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Çetintaş, Elif Veske. *Kalbe Düşen Sızı –Zülâlin Hikâyesi*. İstanbul: Eşik Yayınları, 2019.
- Çevik, Neslihan. *Türkiye ve Ötesinde Müslümanlık-Modern Dünyada Din*. Ankara: Hece Yayınları, 2017.
- Çil, Hüseyin. *Bedeni Kurgulamak*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Eraslan, Sibel. *Saklı Kitap*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Ertuğrul, Halit. *Affet Beni Allah'ım*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2021.
- Ertuğrul, Halit. *Aysel*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2021.
- Ertuğrul, Halit. *Canan*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2006.
- Ertuğrul, Halit. *Cennete Giden Günahkâr*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2021.
- Ertuğrul, Halit. *Emre*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- Ertuğrul, Halit. *Kendini Arayan Adam*. Ankara: Nesil Yayınları, 2018.
- Ertuğrul, Halit. *Kendini Arayan Kadın*. Ankara: Nesil Yayınları, 2018.
- Ertuğrul, Halit. *Kendini Bulan Kadın*. Ankara: Nesil Yayınları, 2018.
- Girard, Rene. *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*. çev. Arzu Etensel İldem. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Haksal, Ali Haydar. *İki Ateş Arasında*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Hekimoğlu İsmail. *Cumhuriyet Çocuğu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- Hekimoğlu İsmail. *Maznun*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Hekimoğlu İsmail. *Sibel*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Huyugüzel, Ömer Faruk. *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Jahn, Manfred. *Anlatıbilim*. çev. Bahar Dervişcemaloğlu. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Kaplan, Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Köse, Elifhan. *Sessizliği Söylemek-Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Kutlu, Mustafa. *Yoksulluk İçimizde*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Necip el-Keylânî. *İslâmî Edebiyata Giriş*. çev. Ali Nar. İstanbul: Risale Yayınları, 1988.
- Noyan, Sema. *Romanda Mistik Eğilimler*. Ankara: Hece Yayınları, 2016.
- Özdenören, Rasim. *Müslümanca Yaşamak*. İstanbul: İz Yayınları, 2013.
- Pala, İskander. *Mihmandar*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.

- Pala, İskender. *Abum Rabum*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.
- Poyaz, Esra Fahriye. “Popüler Siyer Romanlarına Eleştirel Bir Yaklaşım Denemesi”. *Sireti Sürette Görmek I-II*. İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2018, 69-80.
- Ramazanoğlu, Yıldız. *İkna Odası*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Süngü, Güray. *Mehmet’i Sakatlayan Serçe Parmağı*. İstanbul: Dedalus Yayınları, 2017.
- Şafak, Elif. *Aşk*. İstanbul: Doğan Kitap, 2009.
- Şenler, Şule Yüksel. *Huzur Sokağı*. Ankara: Nur Yayınları, 1989.
- Şenler, Yaşar. *Türk Romanında Reformist Tipler*. Konya: Palet Yayınları, 2009.
- Şenlikoğlu, Emine. *Bir Gönül Mücadelesi*. İstanbul: Mektup Yayınları, 2014.
- Şenlikoğlu, Emine. *Bir İmam Hatipli Vardı*. İstanbul: Mektup Yayınları, 2018.
- Şişman, Nazife. “Türkiye’de ‘Çağdaş’ Kadınların ‘İslamcı’ Kadın Algısı”. *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadın Tarihinin Dönüşümü*, ed. Yıldız Ramazanoğlu, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.
- Yalsızuçanlar, Sadık. *Anka*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Yalsızuçanlar, Sadık. *Cam ve Elmas*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Yalsızuçanlar, Sadık. *Diyanet*. İstanbul: H Yayınları, 2016.
- Yavuz, Hilmi. *Roman Kavramı ve Türk Romanı*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1977.
- Yıldız, Ahmed Günbay. *Güneşe Matem Düştü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Yıldız, Ahmed Günbay. *Hülyalar Hüznün Açtı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Yıldız, Ahmet Günbay. *Leyla Yokuşu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Yıldız, İlhan. *2000 Sonrası Dinî Muhtevalı Türk Romanları Bağlamında İslâmî Roman Teorisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yılmaz, Ahmet. “Osmanlıdan Cumhuriyete Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”. *ÇTTAD* 9/20-21 (2010/Bahar-Güz), 191-212.